

NEW GENERATION SUSTAINABILITY: กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาสังคม สู่สันติสุขอย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง

NEW GENERATION SUSTAINABILITY: THE PROCESS OF CREATING A NEW GENERATION FOR SOCIAL DEVELOPMENT TOWARDS SUSTAINABLE PEACE IN LAMPANG PROVINCE

พระมหานพดล สุวรรณเมธี (มีคำเหลือง)¹, สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์^{1*}, ปาณิสรา เทพรักษ์¹

Phramaha Noppadol Suwannamedhi (Meekhamlueang)¹, Somchan Sripraschayanon^{1*}, Panisara Theprak¹

*Corresponding Author: Email: sartsirin@gmail.com

Received August 8, 2026; Revised September 14, 2026; Accepted September 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาปัจจัย และพฤติกรรมการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมยุคปัจจุบันในจังหวัดลำปาง 2. พัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ในจังหวัดลำปาง 3. ขับเคลื่อนกลไกการสร้างคนรุ่นใหม่ตามหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมสู่สันติสุขอย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาเอกสาร สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ 40 คน และผู้ให้ข้อมูลเชิงปฏิบัติการ 25 คน ด้วยการวิเคราะห์กระบวนการและกลไกเชิงปฏิบัติการ

ผลการศึกษวิจัย พบว่า 1. พฤติกรรมและปัจจัยการใช้ชีวิต ได้แก่ 1.1) พฤติกรรม และความสัมพันธยุคดิจิทัลเน้นพึ่งตนเอง 1.2) ปัจจัยที่มีผลต่อชีวิตเกิดจากแรงกดดันทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และมลพิษสิ่งแวดล้อม 1.3) มุมมองและทัศนคติการใช้คนรุ่นใหม่ต้องปรับตัว 2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ 2.1) ปัจจัยการพัฒนาเรียนรู้ที่เกิดจากปัจจัยภายในชุมชน ปัจจัยภายนอกชุมชน และปัจจัยเชิงบูรณาการ 2.2) กระบวนการออกแบบการเรียนรู้เริ่มจากการวิเคราะห์สภาพปัญหา การมีส่วนร่วม การออกแบบ การวางแผนและปฏิบัติ การติดตามและประเมินผล 2.3) กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้เริ่มจากการเตรียมความพร้อม ร่วมสร้างวิสัยทัศน์ ออกแบบกิจกรรม ทดลองปฏิบัติ ประเมินผล

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

¹ Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Lampang Buddhist college

2.4) สถานการณ์เชิงพื้นที่ ได้แก่ จุดแข็ง คือ ทูทางสังคม จุดอ่อน คือ ความแตกต่างทางเศรษฐกิจ ขาดแคลนทุน กิจกรรมกระจุกตัว ขาดความต่อเนื่อง โอกาส คือ นโยบายเศรษฐกิจหมุนเวียน แรงงานคืนถิ่น พร้อมทักษะ อุปสรรค คือ กระแสบริโภคนิยม ภาระหนี้สิน การสนับสนุน และเทคโนโลยี 3. กลไกการขับเคลื่อนคนรุ่นใหม่ตามหลักพุทธธรรม ได้แก่ 3.1) กลไกทุนทางสังคมและสายสัมพันธ์ข้ามวัย 3.2) กลไกนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์และสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ 3.3) กลไกเครือข่ายคนคืนถิ่นและภาคีเชิงยุทธศาสตร์ 3.4) การบูรณาการหลักภวนาบ่มเพาะคนรุ่นใหม่ให้เคารพธรรมชาติ (กาย), รักษาดีกาไม่เผาป่า (ศีล), ฝึกความอดทนลดความใจร้อน (จิต), และใช้ปัญญาผสานเทคโนโลยีกับภูมิปัญญา (ปัญญา) **คำสำคัญ:** คนรุ่นใหม่; การพัฒนาสังคม; ความยั่งยืน; สังคมสันติสุข.

Abstract

Objectives of this research article were: 1. To study lifestyle behaviors and factors of the new generation in contemporary society within Lampang Province; 2. To develop learning processes tailored to the new generation in Lampang Province; and 3. To drive mechanisms for cultivating the new generation to foster sustainable social development toward peace in Lampang Province. This was the qualitative research study based on documentary research, interviews with 40 key informants and 25 operational informants, analyzed using operational process and mechanism analysis.

The results of study were found that: 1. Behavioral and Lifestyle Factors as, 1.1) Digital-era behaviors and relationships centered on self-reliance; 1.2) Life-impacting factors driven by economic pressures, technology, and environmental pollution; 1.3) Perspectives and attitudes of the younger generation on the need to adapt 2. Learning Process Development as, 2.1) Learning development factors driven by internal community factors, external community factors and integrated factors; 2.2) Learning design process starting from problem condition analysis, participation, design, planning and implementation, through to monitoring and evaluation; 2.3) Learning development process starting from preparation, co-creating a vision, designing activities, piloting, and evaluating; 2.4) Spatial context as Strengths were social capitals; Weaknesses were economic disparity, lack of capital, clustered activities, and lack of continuity; Opportunities were circular economy policies

and returning workforce with skills; Threats were consumerism trends, debt burden, support-related limitations, and technology. 3. The Mechanism for driving the new generation base on Buddhism Principles as, 3.1) Social capital and intergenerational bonding mechanisms; 3.2) Organic agricultural innovation and bio-environmental mechanisms; 3.3) Returnee networks and strategic partnership mechanisms; 3.4) Integration of Bhavana principles to nurture the younger generation are respect nature (Kāya); adhering to rules and avoiding forest burning (Sīla); cultivating patience and reducing impulsiveness (Citta); applying wisdom to integrate technology with local knowledge (Pannā).

Keywords: New Generation; Social Development; Sustainable; Peaceful Society

บทนำ

สภาพแวดล้อมเกิดการเปลี่ยนแปลง และมีวิวัฒนาการตามธรรมชาติมาตั้งแต่โลกอุบัติขึ้น แต่ในช่วงเวลารอบศตวรรษที่ผ่านมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติดำรงชีพตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายทั้งการอุปโภค และบริโภค เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นย่อมทำให้ทรัพยากรลดน้อยลง เกิดการเก็บกักตุน หวงแหน เห็นแก่ตัว และไม่เอื้อเพื่อให้เพื่อนมนุษย์ เพราะกังวลว่าตนจะไม่พอใช้จนเกิดการแย่งชิงทรัพยากร แม้ความจริงมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และอาศัยธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการ อีกทั้งยังเป็นสิ่งช่วยสร้างความร่มเย็นทางจิตใจ อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์และตกอยู่ภายใต้การควบคุมของธรรมชาติ โดยมนุษย์ต้องปรับพฤติกรรมให้เข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในทางกลับกัน มนุษย์ก็เป็นปัจจัยหลักในการทำลายธรรมชาติที่ส่งผลสะท้อนกลับมาสู่มนุษย์ในฐานะผู้พึ่งพาอาศัยธรรมชาติเช่นกัน (ชาคริต แก้วทันคำ, 2561)

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากการกระทำของมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน รวมถึงการเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เพื่ออำนวยความสะดวก ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกเผาผลาญ สิ้นเปลือง เกิดปัญหาหามลภาวะจากการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ยุคการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม และเศรษฐกิจที่โรงงานได้ปล่อยของเสียที่เป็นมลภาวะออกมาสู่สิ่งแวดล้อมตั้งแต่กระบวนการผลิต การอุปโภค บริโภค และการทิ้งสิ่งของที่ใช้แล้ว (จิราภรณ์ คชเสนี, 2552) การขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเป็นมูลเหตุ

ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล โดยเฉพาะสังคมยุคใหม่ที่มุ่งเน้นการใช้ชีวิตตามกระแสสังคมดิจิทัล ขาดการตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม และใช้ชีวิตบนความสะดวกสบาย ละเลยต่อบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับทัศนคติของคนยุคใหม่มองทรัพยากรทางธรรมชาติเป็นเพียงสิ่งของที่คอยตอบสนองความต้องการเท่านั้น จนธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้ส่งผลกระทบเป็นวิกฤติการณ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อมแก่ประชาคมโลกในปัจจุบัน

แม้สถานการณ์ปัจจุบันสังคมกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่เกิดจากพฤติกรรมกรรมการแข่งขันทรัพยากรทางธรรมชาติของมนุษย์ก็ตาม ตลอดถึงระบบเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรมและบริการที่ได้ขับเคลื่อนข้อมูล ความรู้ และนวัตกรรมใหม่ ๆ เข้ามาแทนที่การทำงานที่ซ้ำซาก จนเกิดการพัฒนาทักษะการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งทักษะด้านการสื่อสาร ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อให้มนุษย์สามารถปรับตัว และแก้ไขปัญหาตามความถนัดของตน (Bernie Trilling and Charles Fadel, 2009) ซึ่งทำให้มนุษย์จะต้องมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ตนเองพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้นมนุษย์กลับขาดการตระหนักคุณค่าอันแท้จริงจากการใช้ทรัพยากร เกิดความเห็นประโยชน์ส่วนตัว ขาดความตระหนัก รู้ ความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อม เหตุผลนี้ การสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อพัฒนาสังคมสู่สันติสุขจึงมีความสำคัญต่อการปรับเปลี่ยนทัศนคติ และพฤติกรรมมนุษย์ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยคนยุคใหม่จะต้องตระหนักคุณค่าของทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มจากตัวเองแล้วขยายวงกว้างไปสู่ชุมชนและสังคม เรียนรู้วิธีการจัดการและการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง จากการบูรณาการความรู้ช่วยดัดแปลงทรัพยากรที่ไม่เกิดประโยชน์มาเป็นผลิตภัณฑ์หรือเครื่องใช้ในครัวเรือนหรือชุมชน (Recycle) รู้แนวทางการปรับพฤติกรรมการใช้ชีวิตที่เหมาะสมสำหรับรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ค่านิยม และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้คนรุ่นใหม่กำลังเผชิญกับสถานะความท้าทายทั้งในระดับบุคคล สังคม และเศรษฐกิจท้องถิ่น แม้จังหวัดลำปางจะมีรากฐานทางวัฒนธรรม และสังคมที่สงบ แต่ต้องเสี่ยงกับการเกิดช่องว่างระหว่างวัย การย้ายถิ่นฐาน และขาดโอกาสเชิงสร้างสรรค์ ตลอดจนภาวะความเครียดและความขัดแย้งทางความคิดในสังคมยุคปัจจุบัน ข้อจำกัดเหล่านี้ทำให้การตั้งศักยภาพของคนรุ่นใหม่ยังไม่เป็นรูปธรรม โดยที่ผ่านมาการพัฒนาที่เน้นหนักเพียงการพัฒนาทักษะเฉพาะด้านหรือการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และแนวคิดความยั่งยืนจะมุ่งเน้นมิติด้านสิ่งแวดล้อมหรือเศรษฐกิจ ชุมชนลุ่มแม่น้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ก่อตัวจากการผลักดันให้ชุมชนใช้ชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ดำเนินชีวิตตามทฤษฎีเศรษฐกิจ

พอเพียง และผลักดันให้เกิดพื้นที่สีเขียว โดยสร้างสรรค์กิจกรรมต่อการสร้างระบบความสมดุลของ นิเวศวิทยาชุมชนและสิ่งแวดล้อม อีกทั้งในพื้นที่ชุมชนได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มเกษตรอินทรีย์ที่เชื่อมโยง เรื่องราวทางด้านความเชื่อ จารีต ประเพณี และรังสรรค์เป็นวัฒนธรรมอันดีงามในท้องถิ่น

ด้วยปัจจัยดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา “New Generation Sustainability: กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาสังคมสู่สันติสุขอย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง” เพื่อนำเสนอ การมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ ผ่านการบ่มเพาะทัศนคติ พฤติกรรม และปัญญาที่ประสานรากฐานพุทธ ธรรมเข้ากับบริบทโลกร่วมสมัย โดยการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมอันจะนำไปสู่กระบวนการสร้างคน รุ่นใหม่ที่ตระหนักคุณค่า การสร้างจิตสำนึกคนยุคใหม่ให้หันมาสนใจวิถีชีวิตดั้งเดิมที่ให้ความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ สังคมและธรรมชาติอย่างมีสติ รู้จักประเพณีปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและ ประเทศชาติ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพฤติกรรม และปัจจัยการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมยุคปัจจุบันในจังหวัดลำปาง
2. เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ในจังหวัดลำปาง
3. เพื่อขับเคลื่อนกลไกการสร้างคนรุ่นใหม่ตามหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมสู่สันติสุข อย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสาร การสำรวจความเห็น การสนทนา และการปฏิบัติการ

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คณะผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจงออก 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล สำคัญในเชิงคุณภาพจากความเห็นประชาชน คนรุ่นใหม่ ผู้นำชุมชน และนักวิชาการเกี่ยวกับพฤติกรรม การใช้ชีวิตของคนยุคใหม่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และนวัตกรรม ใหม่ จำนวน 40 คน และ 2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำจางหรือกลุ่มฮักกรีน อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จำนวน 25 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการปฏิบัติการ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 1) การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การสร้างเครื่องมือ สอดคล้องกับปัจจัยและพฤติกรรมการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมยุคปัจจุบันในจังหวัดลำปาง
- 2) คัดเลือกเป้าหมายแต่ละพื้นที่แบบเจาะจง
- 3) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสำรวจความคิดเห็น ปัจจัย และพฤติกรรม การใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมยุคปัจจุบันในจังหวัดลำปาง เพื่อนำมาสู่พัฒนากระบวนการเรียนรู้ ที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่
- 4) การสรุปองค์ความรู้จากการลงพื้นที่ และการประมวลภาพนิ่ง
- 5) การเผยแพร่บทความวิจัย และจัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูล ด้ความ และสังเคราะห์สาระสำคัญตามประเด็นการศึกษา จากนั้นนำข้อมูลมาสู่การประชุมกลุ่มย่อยเพื่อออกกระบวนการเรียนรู้และปฏิบัติการกิจกรรมที่ เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ จากนั้นนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. ปัจจัย และพฤติกรรมการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมยุคปัจจุบันในจังหวัดลำปาง วิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ในจังหวัดลำปางกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างลึกซึ้ง ซึ่งสามารถ ประมวลและสรุปสาระสำคัญได้เป็น 3 อย่าง ดังนี้ 1) พฤติกรรมในยุคดิจิทัล คนรุ่นใหม่มีความเป็น ปัจเจก พึ่งตนเอง และต้องการความรวดเร็ว ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัยและอาจเพิ่มความเครียด จากโลกออนไลน์ 2) ปัจจัยกีดตันต่อการดำเนินชีวิต ได้แก่ ค่าครองชีพและหนี้สิน การพึ่งพาเทคโนโลยี และปัญหา PM 2.5 รวมถึงสังคมสูงวัยและการย้ายถิ่นของคนรุ่นใหม่ ทำให้ความสัมพันธ์ในชุมชนลดลง จึงจำเป็นต้องพัฒนาสถาบันทางสังคมให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยและเยียวยาทางอารมณ์ 3) การปรับตัวและ สร้างภูมิคุ้มกันดิจิทัล คนรุ่นใหม่ใช้ AI และแพลตฟอร์มออนไลน์สร้างรายได้ ใช้สติในการบริโภคข้อมูล

และมุ่งสร้างสมดุลชีวิต พร้อมร่วมมือกับชุมชนเพื่อสร้างอาชีพและดึงคนรุ่นใหม่กลับมาพัฒนาบ้านเกิดอย่างยั่งยืน

2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ในจังหวัดลำปาง โดยการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นผสมผสานเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยมีองค์ประกอบอยู่ 4 อย่าง คือ 1) ปัจจัยชุมชน แบ่งเป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ ชุมชนเข้มแข็ง ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครือข่ายทางสังคม และการแบ่งบทบาทระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ PM 2.5 ภัยแล้ง เทคโนโลยี การย้ายถิ่นกลับ และการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย และปัจจัยบูรณาการที่เชื่อมเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และนวัตกรรมข้ามวัย 2) กระบวนการออกแบบการเรียนรู้ มี 5 ขั้นตอน ได้แก่ วิเคราะห์บริบทและปัญหา สร้างวิสัยทัศน์ร่วม ออกแบบระบบและกลไก วางแผนและปฏิบัติ และติดตามประเมินผลร่วมกับกลุ่มฮักกรีน/กลุ่มฮักน้ำจาง ผู้นำชุมชน กลุ่มปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่าย และได้กิจกรรม 2 อย่าง คือ 1) กิจกรรมการสร้างนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์และการจัดการสิ่งแวดล้อมฐานชีวภาพ 2) กิจกรรมนวัตกรรมพลังงานสะอาดและการพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยี โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเรียนร่วมกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เกิดการเรียน โดยใช้ภูมิวัฒนธรรมและความทันสมัยเข้ามาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและวิถีการเกษตรในชุมชน 3) กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ ผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเทคโนโลยี ผ่านการเตรียมแกนนำ สร้างวิสัยทัศน์ร่วม ออกแบบกิจกรรม ทดลองปฏิบัติจริง และประเมินผลถอดบทเรียน เช่น เกษตรอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพ และพลังงานแสงอาทิตย์ 4) การวิเคราะห์สถานการณ์เชิงพื้นที่ (SWOT) จุดแข็ง คือ ทุนทางสังคม เครือญาติ ทรัพยากรท้องถิ่น และการสนับสนุนจาก อบท. จุดอ่อน คือ ข้อจำกัดด้านทุน เทคโนโลยี และความต่อเนื่อง โอกาส คือ นโยบาย BCG การคืนถิ่นของแรงงาน และเทคโนโลยีดิจิทัล และอุปสรรค คือ บริโณคนิยม หนี้สิน ความผันผวนของทุนวิจัย และการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว

3. การขับเคลื่อนกลไกการสร้างคนรุ่นใหม่ตามหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมสู่สันติสุขอย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง โดยการใช้ภูมิวัฒนธรรม นวัตกรรมสมัยใหม่ และหลักท้าวนา 4 เพื่อสร้างชุมชนแห่งความสุขและยั่งยืน โดยมีกลไก 4 อย่าง ได้แก่ 1) ทุนทางสังคมและสายสัมพันธ์ ข้ามวัย ใช้เครือญาติและพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน เชื่อมคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ถ่ายทอดภูมิปัญญาควบคู่ทักษะดิจิทัล และสร้างอาชีพ 2) นวัตกรรมเกษตรอินทรีย์และสิ่งแวดล้อม เปลี่ยนปัญหาการเผา และ PM 2.5 เป็นโอกาสด้วยปุ๋ยชีวภาพ แหนแดง และพลังงานแสงอาทิตย์ เพื่อลดต้นทุน สร้างรายได้ และฟื้นฟูระบบนิเวศ 3) เครือข่ายคนคืนถิ่นและภาคีเชิงยุทธศาสตร์ นำทักษะดิจิทัล การตลาด และความคิดสร้างสรรค์มาพัฒนาผลิตภัณฑ์และอาชีพชุมชน โดยร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบท.) และภาคีต่าง ๆ

4) หลักภวนาสู่สันติสุข พัฒนาคณรุ่นใหม่ผ่าน กายภวนา ศีลภวนา จิตภวนา และปัญญาภวนา เพื่อแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ มีวินัย อุดมทุน รู้เท่าทัน และผสมเทคโนโลยีกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างสมดุล

อภิปรายผลการวิจัย

1. พฤติกรรมและปัจจัยการใช้ชีวิตของคนรุ่นใหม่ได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี ซึ่งคนรุ่นใหม่มีความเป็นปัจเจก รักอิสระ และพึ่งตนเอง และมีพฤติกรรมแบบ Digital-First เน้นความรวดเร็ว แต่กลับมีความอดทนลดลง ประกอบกับแรงกดดันทางเศรษฐกิจและสื่อออนไลน์ที่ก่อให้เกิดสภาวะความเครียด สอดคล้องกับงานวิจัยของ เสาวลักษณ์ สุทธิพรโสภาส และกฤตสุขชิน พลเสน (2564) ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสาธารณสุขมีผลต่อพฤติกรรมคนยุคใหม่ การบรรเทาความกดดันจำเป็นต้องอาศัยหลักพุทธธรรม เพื่อช่วยพัฒนาให้คนรุ่นใหม่มีสติ และปัญญาสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะสภาพเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันกำลังเผชิญแรงกดดันจากค่าครองชีพ หนี้สิน เทคโนโลยี และปัญหา PM 2.5 รวมถึงสังคมสูงวัยและการย้ายถิ่น ส่งผลให้ทุนทางสังคมและความสัมพันธ์ทางเครือญาติลดลง ปัจจัยนี้ทำให้สถาบันศาสนา และกิจกรรมจิตอาสาต้องสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางอารมณ์และการเรียนรู้ แก่ชุมชน นอกจากนี้ คนรุ่นใหม่จะต้องปรับมุมมองและทัศนคติ โดยการนำความรู้และทักษะทางด้าน AI และแพลตฟอร์มดิจิทัลมาใช้สร้างรายได้ ทั้งนี้ต้องใช้สติพิจารณาไตร่ตรองข้อมูลด้วยความระมัดระวัง ตั้งตนอยู่บนความพอดี พึ่งพาตนเอง และใช้ทุนทางสังคมเพื่อพัฒนาชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ กันตภณ จงงามวิไล (2563) ที่มองว่าคนรุ่นใหม่มีความเป็นอิสระทางความคิด ไม่ยึดติดกับกรอบเดิม และพัฒนาทักษะดิจิทัล เพื่อสร้างสรรค์งานและเป็นภูมิคุ้มกันทางสังคมแก่คนรุ่นใหม่ให้สามารถเปลี่ยนแรงกดดันเป็นพลังเชิงสร้างสรรค์ สร้างอาชีพในท้องถิ่น และมีส่วนร่วมพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน

2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนรุ่นใหม่ในจังหวัดลำปาง พบว่า เกิดจากปัจจัยชุมชนที่มีต่อการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงปัจจัยภายในชุมชน เช่น ความเข้มแข็งของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรชีวภาพ เครือข่ายทางสังคม และปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปัญหา PM 2.5 ภัยแล้ง เทคโนโลยี การคืนถิ่นของแรงงาน และการสนับสนุนจากสถาบันการศึกษาเพื่อนำมาสู่การบูรณาการระหว่างปัจจัยทั้งสองเข้าด้วยกันผ่านกิจกรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่นและการใช้เทคโนโลยีสร้างนวัตกรรมเพื่อเกิดความร่วมมือร่วมกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาจักรพันธ์ จุกกวโร (นวะ แก้ว) และพระอธิการเฉลย ฉนทโก (อัมพ์) (2563) ที่เสนอว่าการสร้างคนรุ่นใหม่ควรปลูกฝังวินัย จิตอาสา ความเสียสละ ความรับผิดชอบต่อสังคม ความร่วมมือจากครอบครัว ศาสนา และสถาบันการศึกษา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และคุณภาพชีวิต โดยจำเป็นจะต้องออกแบบและพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสม

ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมและวิเคราะห์บริบท การสร้างการมีส่วนร่วมและวิสัยทัศน์ร่วม การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ การทดลองปฏิบัติจริง และการประเมินผลและถอดบทเรียน โดยเน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพและการใช้พลังงานแสงอาทิตย์ พร้อมเชื่อมโยงปราชญ์ท้องถิ่นกับคนรุ่นใหม่อย่างเท่าเทียม สอดคล้องกับงานวิจัยของกิตติกาญจน์ หาญกุล (2558) ที่เสนอว่า การสร้างคนรุ่นใหม่ควรมีเป้าหมายชัดเจน เนื้อหาเหมาะสม และมีพื้นที่ให้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติร่วมกัน

จากการพัฒนาการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ พบว่า จุดแข็งและโอกาส ได้แก่ ทุนทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มฮักน้ำจาง นโยบาย BCG ของภาครัฐ การคืนถิ่นของคนรุ่นใหม่ และการเข้าถึงความรู้ดิจิทัล ขณะที่ข้อจำกัด ได้แก่ ความแตกต่างทางเศรษฐกิจของชุมชน การขาดแคลนทุน อุปกรณ์ ภาระหนี้สิน กระแสบริโภคนิยม และความไม่ต่อเนื่อง ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ที่ตอบสนองต่อคุณค่าของคนรุ่นใหม่ ทั้งด้านอาชีพ สุขภาวะ และแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม จะช่วยสร้างความผูกพันต่อท้องถิ่นและกระตุ้นคนรุ่นใหม่ให้นำทักษะดิจิทัลมาพัฒนาบ้านเกิด สอดคล้องกับงานวิจัยของชมพูนุท บุญประเสริฐ (2555) ที่พบว่า ความผูกพันของคนรุ่นใหม่เกิดจากผลลัพธ์ที่เกิดจากกิจกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

3. การขับเคลื่อนกลไกการสร้างคนรุ่นใหม่ตามหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาสังคมสู่สันติสุขอย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง พบว่า เกิดจากการบูรณาการทุนภูมิวัฒนธรรม นวัตกรรมสมัยใหม่ และหลักกาวนา เพื่อสร้างระบบนิเวศการพัฒนาคนรุ่นใหม่ที่เชื่อมโยงมิติทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และจิตวิญญาณ ซึ่งถือเป็นกลไกทุนทางสังคมและสายสัมพันธ์ข้ามวัย จากการเรียนรู้ร่วมกัน ลดภาวะสมองไหล สร้างความมั่นคงทางใจ และเชื่อมภูมิปัญญาของผู้สูงอายุกับทักษะดิจิทัลของคนรุ่นใหม่ จนความสมดุลแห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชน สอดคล้องกับผลการวิจัยของสาวิตรี ไทระเชื่อนพันธ์ และคณะ (2557) ที่พบว่าการพัฒนาสังคมของท้องถิ่นควรอาศัยการมีส่วนร่วมด้านสังคม วัฒนธรรม สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และการศึกษา ควบคู่กับจิตอาสาและการเป็นพลเมืองดี ซึ่งเป็นกลไกทางสังคมที่สามารถเชื่อมโยงความผูกพันของคนในชุมชนให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเกษตรกรรมที่จะต้องสร้างกลไกนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์และสิ่งแวดล้อม เพื่อบรรเทาปัญหาการเผา และลดฝุ่นละออง PM 2.5 โดยอาศัยภูมิปัญญาทางการเกษตรและเทคโนโลยีด้านพลังงานสะอาด เช่น การทำปุ๋ยชีวภาพด้วยແພ່ແຕງ และพลังงานแสงอาทิตย์ เพื่อลดต้นทุนการผลิต ลดการพึ่งพาสารเคมี และสร้างรายได้จากผลผลิตปุ๋ยอินทรีย์และใช้พลังงานสะอาดที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับงานวิจัยของเสกสรร มนทิราภา (2564) ที่เสนอการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุธรรม ได้แก่ การแบ่งปัน การช่วยเหลือ และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค เพื่อสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม การใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณธรรม และการพึ่งพาอาศัยกันและกันในชุมชน

นอกจากนั้น กลไกด้านเครือข่ายคนคืนถิ่นและยุทธศาสตร์ที่เกิดจากการกลับคืนถิ่นของคนรุ่นใหม่ก็นำทักษะด้านดิจิทัล ความรู้ด้านการตลาด การออกแบบผลิตภัณฑ์และสื่อชุมชน เพื่อทำงาน

ร่วมกับ อบท. และสถาบันการศึกษา ส่งผลให้เกิดผู้นำรุ่นใหม่ เกิดพื้นที่ปลอดภัย และโอกาสทางอาชีพ ในท้องถิ่น สอดคล้องกับงานวิจัยของกนกวรรณ สงกลาง และศิวัช ศรีโกคางกุล (2563) ที่เน้นการสร้าง ความร่วมมือระหว่างองค์กรกับชุมชนบนฐานผลประโยชน์ร่วม การมีส่วนร่วม และการสร้างอาชีพเพื่อ ยกระดับคุณภาพชีวิต ซึ่งกลไกข้างต้นเกิดจากการนำหลักภูวนามาช่วยในการพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้เกิด ความพร้อมถึงพร้อมทั้งทางด้านกาย ศีล จิต และปัญญา จนเกิดความเคารพต่อธรรมชาติ มีระเบียบ วินัย เกิดความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคม พิจารณาไตร่ตรองด้วยความมีเหตุและผล รู้เท่าทันสื่อ และเทคโนโลยีร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างสมดุล สอดคล้องกับงานวิจัยของพระวิระชัย เมตตาคีโร และคณะ (2566) ที่พบว่า การพัฒนาเยาวชนควรบูรณาการปัจจัยภายนอกที่ดี เช่น คำแนะนำจากผู้รู้ หรือปราชญ์ชุมชน กับปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการและการฝึกสติ เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่

New Generation Sustainability: กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาสังคมสู่สันติสุข อย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นนวัตกรรมทางสังคมจากการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นและภาคีเครือข่าย โดยการศึกษาสามารถสรุปองค์ความรู้จากการวิจัย ดังโมเดลรูปภาพนี้

ภาพที่ 1 การสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาสังคมสันติสุขอย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง

ที่มา: พระมหานพดล สุวณฺณเมธี (มีคำเหลือ) และคณะ

จากภาพที่ 1 พบว่า การสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการพัฒนาสังคมสู่สันติสุขอย่างยั่งยืนในจังหวัดลำปาง เป็นกระบวนการบูรณาการความสัมพันธ์ระหว่าง คน เทคโนโลยี สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมและสายสัมพันธ์ข้ามวัยเป็นฐาน ควบคู่กับเทคโนโลยีดิจิทัลและพลังงานสะอาด เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและสร้างความยั่งยืน ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. สถานการณ์ และการปรับตัวของคนรุ่นใหม่ โดยคนรุ่นใหม่เผชิญแรงกดดันจากวิถีชีวิตดิจิทัล ปัญหาเศรษฐกิจ ค่าครองชีพ และ PM 2.5 รวมถึงสังคมสูงวัย ความห่างเหินระหว่างวัย และความเปราะบางทางจิตใจ จึงจำเป็นต้องพัฒนาภูมิคุ้มกันดิจิทัลใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ และนำ AI กับแพลตฟอร์มออนไลน์มาสร้างอาชีพและรายได้บนฐานการพึ่งพาตนเอง ควบคู่กับการรักษาสมดุลระหว่างความทันสมัยและอัตลักษณ์ท้องถิ่น

2. กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนอยู่ 5 อย่าง ได้แก่ วิเคราะห์บริบท สร้างวิสัยทัศน์ร่วม ออกแบบระบบ ปฏิบัติจริง และประเมินผล โดยมีนวัตกรรมสำคัญ 2 ด้าน คือ นวัตกรรมข้ามรุ่น ที่เชื่อมภูมิปัญญาผู้สูงอายุกับทักษะดิจิทัลของคนรุ่นใหม่ และนวัตกรรมชุมชนที่ยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น ปุ๋ยชีวภาพ แหนแดง และระบบพลังงานแสงอาทิตย์

3. กลไกการสร้างคนรุ่นใหม่ตามหลักพุทธธรรม ประกอบด้วย (1) วัฒนธรรมและความสัมพันธ์ข้ามวัย เพื่อสร้างความผูกพัน ลดความโดดเดี่ยว และสืบสานภูมิปัญญา (2) นวัตกรรมและสิ่งแวดล้อม เพื่อหยุดการเผา ลด PM2.5 ลดต้นทุน และส่งเสริมเศรษฐกิจหมุนเวียน และ (3) เครือข่ายคนคืนถิ่น เพื่อใช้ทักษะดิจิทัลพัฒนาผลิตภัณฑ์ สร้างอาชีพ และเชื่อมโยงการสนับสนุนจากท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

โดยสรุป กระบวนการดังกล่าวนำไปสู่การสร้าง “นวัตกรรมชุมชน” ที่สามารถใช้เทคโนโลยีควบคู่กับภูมิวัฒนธรรม สร้างรายได้ ดูแลสิ่งแวดล้อม สืบสานวัฒนธรรม และเสริมความเข้มแข็งทางจิตใจ ทั้งนี้ การบูรณาการหลักภาวา 4 กับการเรียนรู้สมัยใหม่และการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายจะช่วยให้คนรุ่นใหม่มีความรู้ ทักษะ คุณธรรม และปัญญา สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี และนำชุมชนไปสู่ สันติสุขและความยั่งยืน ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมียุทธศาสตร์การพัฒนาคนรุ่นใหม่แบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อพัฒนาทักษะ การเรียนรู้ และการถ่ายทอดภูมิวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ร่วมกัน เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุและคนรุ่นใหม่ให้มีคุณค่าในภูมิวัฒนธรรมตนเอง
2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานในระดับท้องถิ่นควรส่งเสริม และสนับสนุน กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อการพัฒนาสังคมสู่ สร้างความสัมพันธ์ภาพอันดีงามแก่ทุกช่วงวัย และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมกับเทคโนโลยีที่ทันสมัย อีกทั้งเป็นอีกกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับทุกช่วงวัยในชุมชนจนกลายเป็นชุมชนต้นแบบต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. กิจกรรมทางภูมิปัญญาท้องถิ่นบนพื้นฐานทรัพยากรในชุมชน และการสร้างรายได้สำหรับคนรุ่นใหม่ โดยอาศัยความรู้ของภาคีเครือข่ายช่วยเพิ่มทักษะการสร้างรายได้ที่เหมาะสม และช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ สินค้าหรือบริการแก่คนรุ่นใหม่
2. การพัฒนาระบบกลไกการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยการแบ่งกลุ่มความรู้ที่เหมาะสมกับแต่ละช่วงวัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ แก่คนรุ่นใหม่และคนรุ่นเก่าในชุมชน เช่น หากต้องการเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีก็มีแผนการเรียนรู้และการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยกลุ่มเยาวชนเป็นวิทยากรให้ความรู้ในการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ แผนภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจจะให้กลุ่มผู้สูงอายุหรือวัยทำงานที่มีความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาสอน เป็นต้น
3. การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ เพื่อสร้างองค์ความรู้ ปรับทัศนคติ และนำเทคโนโลยีเข้ามาปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างจริงจัง เพื่อช่วยให้เกิดสัมพันธ์ภาพในชุมชน เกิดการมีส่วนร่วมและห่วงแหนทุนทางสังคม และวัฒนธรรมในชุมชน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการพัฒนากลไกการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานทางภูมิวัฒนธรรมท้องถิ่นและศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อการเสริมสร้างพลังชุมชนให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งแก่สังคมในโลกดิจิทัลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกของชุมชน

2. การวิจัย และพัฒนาระบบกลไกการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในสังคมดิจิทัลกับความหลากหลายของช่วงวัย เพื่อสร้างและพัฒนาชุมชนต้นแบบแห่งการเรียนรู้ในโลกยุคดิจิทัล เพื่อเป็นกลไกการดูแลและการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และการผันแปรของสังคมโลกยุคอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ สงกลาง และศิวัช ศรีโสภากุล. (2563). ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อคืนกำไรสู่สังคมของ บริษัท ทรูคอร์ปอเรชั่นที่มีต่อการศึกษาค้นคว้า. *Journal of Modern Learning Development*, 5(6), 88-101.
- กันตภณ จงงามวิไล. (2563). Free Radicals: กระบวนการเปลี่ยนแปลงคนยุคใหม่สู่การพัฒนาประเทศ. *วารสาร มจร ทรัพยากรบริหาร*, 4(2), 87-95.
- กิตติกาญจน์ หาญกุล. (2558). กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมในศตวรรษที่ 21. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 41(2), 59-75.
- จิรากรณ คชเสนี. (2552). *นิเวศวิทยาประยุกต์: การจัดการสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชมพูนุท บุญประเสริฐ. (2555). ความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมกับความผูกพันของพนักงานกลุ่ม Generation Y. *WMS Journal of Management Walailak University*, 1(2), 24-36.
- ชาคริต แก้วทันคำ. (2561). ภาพแทนตัวตนเชิงนิเวศในวาทกรรม “ปลูกดอกไม้ไว้บนภูเขา”. *วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*, 24(3), 223-237.
- พระมหาจักรพันธ์ จุกวโร (นวะแก้ว) และพระอธิการเฉลย ฉนทโก (อัมพ์). (2563). การสร้างความรู้รับผิดชอบต่อสังคม. *วารสาร มจร พุทธปัญญาบริหาร*, 5(1), 190-197.
- พระวิระชัย เมตตาธิโร และคณะ. (2566). การพัฒนาพฤติกรรมเยาวชนต้นแบบการตื่นรู้เชิงพุทธ. *วารสาร มจร พุทธศาสตร์บริหาร*, 7(1), 78-92.
- สาวิตรี ไทรเชื่อนขันธ และคณะ. (2557). รูปแบบและกิจกรรมความรู้รับผิดชอบต่อสังคมขององค์การบริหารส่วนตำบลในความต้องการของชาวบ้านหมู่ที่ 2 ตำบลยายชา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. *วารสารวิชาการ Veridian E-Journal ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 7(2), 1339-1347.

- เสกสรร มนทிரามา. (2564). การประยุกต์ใช้สังคหวัตถุธรรมกับความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 10(3), 360-370.
- เสาวลักษณ์ สุทธิพรโอภาส และกฤตสุขิน พลเสน. (2564). การพัฒนาพฤติกรรมในยุคชีวิตวิถีใหม่ภายใต้ ทฤษฎีทางจิตวิทยาและพุทธศาสนา. *วารสารโรงพยาบาลเจริญกรุงประชารักษ์*, 17(2), 39-55.
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.